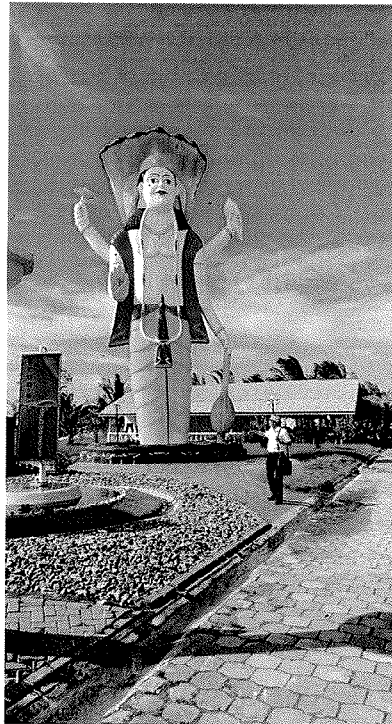

Religie en Compassie

Bacheloreindwerkstuk

aangeboden aan

Prof. dr. Marcel Sarot

Departement Godgeleerdheid

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit Utrecht

Froucke Kemper – Wijmenga

3509303

1 mei 2012

Inhoudsopgave

Inleiding 1

1 Wat is compassie 4

1.1 Etymologie 4

1.2 Medelijden 4

1.3 Deugd 5

1.4 Empathie 5

1.5 Compassie volgens Joachim Duyndam 7

2 Compassie in religie 11

2.1 De Charter for Compassion 11

2.2 De Gulden Regel 11

2.3 Compassie in het Boeddhisme 15

3 Oproep tot compassie 17

3.1 De gewelddadige kant van compassie 19

3.2 Compassie en grenzen 20

4 Samenvatting en conclusie 22

4.1 Samenvatting 22

4.2 Conclusie 23

Gedicht 25

Bibliografie 26

Bijlage: Enquête

Inleiding

Wij leven in een pluriforme samenleving. Dat houdt in dat mensen met verschillende culturen, levensstijlen, opvattingen en religies naast elkaar leven. De pluriforme samenleving gaat uit van de verschillen die er bestaan tussen mensen. Mensen krijgen de vrijheid om hun leven in te richten zoals zij dat zelf willen, zolang zij daarmee de vrijheid van anderen niet aantasten. Een pluriforme samenleving vraagt verdraagzaamheid van haar burgers. Omdat de verschillen die er bestaan tussen mensen zichtbaar gemaakt mogen worden, leren kinderen op school wat een pluriforme samenleving inhoudt: 'Pluriformiteit heeft twee kanten. Enerzijds kan het voor culturele verrijking en economische impulsen zorgen. Anderzijds kan pluriformiteit leiden tot maatschappelijke spanningen en maatschappelijk isolement van groepen nieuwkomers. In een pluriforme samenleving is belangrijk dat mensen in een samenleving accepteren dat anderen er andere tradities en leefstijlen op na houden dan zij zelf en dat zij meningen hebben en uiten waarmee zij het zelf oneens zijn. Er moet sprake zijn van tolerantie.'¹

Het leren omgaan met verschillen bereik je door vooral te kijken naar hetgeen mensen onderling verbindt. De binding tussen mensen is belangrijk, het gevoel bij elkaar te horen ondanks de verschillen die er zijn. Religie gaat over binding. Hoewel de meeste religies een verticale binding op het oog hebben, tussen God en de mens, hoort de sociale taak om mensen onderling te verbinden ook thuis in het religieuze domein.

In 2009 introduceerde Karen Armstrong de Charter for Compassion. Dit initiatief werd in 32 landen tegelijkertijd geïntroduceerd. In Nederland was de belangstelling groot. De Mozes en Aaronkerk zat stampvol bij de presentatie. Sprekers waren ondermeer rabbijn Awraham Soetendorp, de burgemeester van Amsterdam Job Cohen, de moslim filosoof Tariq Ramadan en econoom Herman Wijffels. De tekst van het handvest begint met de opmerking dat mededogen ten grondslag ligt aan alle religieuze, ethische en spirituele tradities en dat steeds opnieuw daarmee een beroep op ons gedaan wordt anderen te behandelen zoals wijzelf behandeld willen worden. Er staat ook een schuldbekentenis in: 'Wij erkennen dat wij er niet in zijn geslaagd een leven te leiden vervuld van compassie...'

'Door gewelddadig te handelen, door de kwaliteit van het leven van een ander te verslechteren, door de grondrechten van die ander te misbruiken of te ontkennen, en door haat te zaaien met laatdunkende uitingen over anderen – zelfs over onze vijanden – doen wij de menselijkheid die wij allen met elkaar delen geweld aan,' vermeldt het handvest.

De oproep voor compassie vindt gehoor maar krijgt ook kritiek.

¹ <http://www.schooltv.nl/eigenwijzer/project/2516175/dossier-maatschappijleer/2157348/maatschappijleer/item/2896088/pluriforme-samenleving/>

'Compassie werkt alleen als je het meent', schrijft Ruard Ganzevoort in een opiniebijdrage in *Trouw*, 04.11.2011: 'Het CDA-congres probeerde vruchteloos de Kamerfractie te bewegen tot een echte oplossing voor jonge asielzoekers als Mauro. Op datzelfde congres presenteerde Jacobine Geel nieuwe woorden om de identiteit van de partij terug te vinden. Opvallend kernwoord daarin: compassie. Een mooi woord, al zullen weinig mensen begrijpen wat de relatie is tussen compassie en de keuzes van het CDA. De enorme spanning binnen de partij hangt onder meer samen met de vraag wat er over is van het christelijk-sociale gezicht. Misschien helpt zo'n nieuw woord.'

Compassie is 'hot' momenteel. Compassie is een trend: compassie in de zorg, compassie in de politiek, compassie in het onderwijs, compassie in de kerk, compassie als wereldwijde interreligieuze oproep om mensen te verbinden en het geweld in de wereld tegen te gaan.

In deze scriptie wil ik de volgende vragen onderzoeken:

- Wat is compassie?
- Hoe verhoudt compassie zich tot religie
- Hoe verhoudt de Gulden Regel zich tot compassie?
- Is compassie oproepbaar?

Enquête

Vooraf aan deze scriptie heb ik een aantal medestudenten om hun medewerking gevraagd. Ik heb hen een vragenlijst gestuurd met het verzoek om deze in te vullen. Dit zijn de vragen:

1. In hoeverre maakt compassie (zie definitie) deel uit van jouw bewuste handelen?
2. Probeer jij compassie ook zichtbaar te maken voor je omgeving? Bijvoorbeeld, door een gebaar, aanraking, zichtbare emotie o.i.d.
3. Wat is je motief voor compassie? Of eventueel meerdere motieven?
4. Vloeit compassie voort uit religieuze gronden of opdrachten?
5. Kun je jouw opdracht omschrijven?
6. In hoeverre speelt 'goede verdiensten voor het eeuwig leven' voor jou een rol?
7. Volg je richtlijnen of voorschriften om compassie vorm te geven? Wil je dit toelichten?
8. Geef je gevoelens van compassie altijd gehoor?
9. Zijn er grenzen voor jou in de betrokkenheid naar anderen? Zo ja, wat zijn de grenzen? Zo nee, wanneer en waarom niet?
10. Denk je dat een oproep tot compassie een bijdrage kan leveren aan de wereldvrede?

Wil je tot slot nog aangeven welke geloofs- of levensovertuiging je bent toegedaan?

Het was mijn bedoeling om middels deze vragen een beeld te krijgen welke betekenis compassie heeft in het leven van een student Godgeleerdheid. Wat mij opvalt is dat de studenten compassie een plaats geven in hun leven. Men probeert bewust compassioneel te handelen. Men kiest bewust goede doelen om te steunen, bijvoorbeeld ontwikkelingsorganisaties, maar ook de mensen van de daklozenkrant. Men realiseert zich ook dat er grenzen zijn aan compassie. Het komt niet altijd uit om hulpvaardig te zijn.

Een deel van de respons voeg ik in deze scriptie ter illustratie bij. U treft de teksten in blokken willekeurig over de pagina's verspreid. In de bijlage treft u de enquête in geheel aan.

1. Wat is compassie

1.1. Etymologie

Het woord compassie is etymologisch terug te voeren op het Latijnse 'com-pati' dat betekent mede-lijden. In het Nederlands gebruiken we verschillende woorden voor compassie: mededogen, medeleven, medegevoel, erbarmen, deernis. Sympathie is vanuit het Grieks verwant aan compassie. Sum-patheo is mede-ondergaan. Wikipedia verwijst naar misericordia. Dit begrip wordt vooral gebruikt in de katholieke traditie.

'Het Arabische woord dat vertaald kan worden met compassie is *rahma*. Dit woord kent deze betekenis ook in andere Semitische talen, zoals het Hebreeuws (*rachamim*) en Aramees. Het woord *rahma* komt van de stamwoord r-h-m. De centrale betekenis van dit stamwoord is 'moederliefde' en 'baarmoeder' (*raham*).²

1.2. Medelijden

Compassie of medelijden is een menselijke emotionele betrokkenheid gericht op het leed van een ander. Wij mensen kennen het gevoel geraakt te worden door de aanblik van iets wat we zielig, schrijnend, onrechtvaardig vinden. Ons medegevoel wordt aangeraakt en we willen terstond een actie ondernemen. Compassie is een tweetraps fenomeen. We worden geraakt en we komen in beweging. Dit gebeurt primair vanuit een impuls. We denken er niet bij na. Laat ik dit verduidelijken met een voorbeeld. Bij ons thuis hebben we huisdieren die deel uit maken van ons gezin. Wij houden erg van onze dieren en zullen altijd opkomen voor hun belangen. Maar de aanblik van onze poes die een nest jonge vogeltjes besluipt roept bij mij direct compassie op voor de zwakke vogeltjes. Ik schiet uit mijn slof en straf de poes, die ik even daarvoor nog zo lief vond. Als de vogeltjes en ik geluk hebben schrikt de poes van mij en druipt hij af. Tevreden keer ik terug naar mijn arbeid. Het idee een moord te hebben voorkomen, geeft mij een voldaan gevoel. Echter, dit blijkt een illusie. Even later verschijnt er een specht, in de mooiste verenpracht die je je kunt voorstellen. Een voor een worden de jonge vogeltjes vakkundig uit het nest geroofd. Acuut wordt bij mij opnieuw compassie in stelling gebracht. Ik neem het weer op voor de vogeltjes. Gejaagd kijk ik om me heen: 'Waar is mijn poes?' Ik heb de poes nodig om de specht weg te jagen. De poes snapt helemaal niks van mijn gedrag. Ik zelf eigenlijk ook niet. Ik handel volstrekt irrationeel, emotioneel, inconsequent vanuit mijn menselijke behoefte de zwakkere te beschermen tegen zijn leed.

² Arnold Yasin Mol, <http://www.nieuwemoskee.nl/2010/08/compassie-in-de-islam/>

1.3. Deugd

Compassie is iets wat met ons gebeurt. Het is niet een voorbedachte of bewuste reactie. Het is iets dat zich direct en onmiddellijk voordoet. Het overkomt ons. We denken er niet bij na. Ons vermogen tot compassie zet aan tot onbewust handelen. Volgens Arthur Schopenhauer is handelen vanuit medelijden een deugd. Hij onderscheidt drie basisdrijfveren waar vanuit alle andere motieven direct te herleiden zijn. Dat is ten eerste egoïsme, waarmee we uitsluitend het eigen welzijn voor ogen hebben. Onze egoïstische motieven zijn grenzeloos. Een andere drijfveer is boosaardigheid. Vanuit dit motief willen we de ander pijn doen. Hiermee reiken we tot aan de uiterste wreedheid. Medelijden reikt tot aan edelmoedigheid en grootmoedigheid. Schopenhauer is ondanks zijn pessimistische inslag zeer positief over het menselijk vermogen tot compassie. 'Hoe het mogelijk is dat het wel en wee van een ander direct, zoals anders alleen dat van mij, mijn wil in beweging brengt, dus regelrecht mijn motief wordt, en dit soms zelfs in een mate dat ik er mijn eigen wel en wee, dat normaal gesproken de enige bron van mijn motieven is, min of meer ondergeschikt maakt?' Dat kan alleen als we uitsluitend het welzijn van de ander voor ogen hebben en het verschil dat normaal gesproken tussen mensen instaat tot op zekere hoogte wordt opgeheven. 'Maar omdat ik nu eenmaal niet in de huid van de ander kan kruipen, kan ik me alleen door middel van de kennis die ik van hem heb, dat wil zeggen de voorstelling van hem in mijn hoofd, zozeer met hem identificeren, dat mijn daad dat verschil als opgeheven verklaart. Het hier geanalyseerde proces is niet gedroomd of uit de lucht gegrepen, maar volstrekt werkelijk, en niet eens zeldzaam. Het is het alledaagse fenomeen van het medelijden, dat wil zeggen de heel directe betrokkenheid, in de eerste plaats bij het leed van een ander en daardoor bij het verhinderen of opheffen van dit leed, waarin uiteindelijk alle bevrediging en alle welzijn en geluk bestaat.'³

Niet altijd wordt medelijden als deugd beschouwd. Voor Friedrich Nietzsche was meelijden juist een teken van zwakte van de mensheid. Als de ene mens lijdt en de andere mens lijdt mee, dan heb je een verdubbeling van de hoeveelheid lijden in de wereld, was zijn logische redenering.

Natuurlijk zijn verschillen in opvatting over het ideaaltype van de mens zo oud als de mensheid zelf. Tegenwoordig gaan we meer uit van de zelfbewuste mens die zowel sterk als zwak mag zijn.

1.4. Empathie

In dit hoofdstuk hebben we compassie gedefinieerd als een tweetraps fenomeen. We worden geraakt door de aanblik van lijden en we komen in beweging om iets te willen doen

³ Schopenhauer *Dat ben jij*, 114-115

aan dit lijden. Volgens Schopenhauer identificeren we ons zodanig met de lijdende dat onze 'normale egoïstische' motieven even wegvallen. Dit werkt alleen bij het zien van het leed van de ander, niet bij hun welzijn.

Er is echter een trend gaande in het debat over compassie om empathie onderdeel te maken van compassie. Empathie is etymologisch uit het Grieks afkomstig 'en' betekent in en 'patheia' is aangedaan zijn. Het principe van meevoelen met de ander bestrijkt een breder terrein dan meelijden met de ander. Compassie krijgt daardoor een positieve connotatie. Het stelt ons in staat om mee te leven met de ander, zowel in zijn verdriet als in zijn vreugde.

Cultuur- en kerkhistoricus Peter Nissen: 'Ik kies in de interreligieuze dialoog voor wat de godsdienstwetenschapper Ninian Smart 'gestructureerde empathie' noemt: ik ben bereid de beleving van de ander voor die ander als waar te accepteren, zonder dat zij voor mij zelf waar moet zijn. Empathie is verwant aan de compassie, die Karen Armstrong als basis van alle religies ziet. Compassie brengt mij ertoe met empathie te luisteren naar een gelovige uit een andere traditie'.⁴

Volgens professor Marcel Sarot, wijsgerig theoloog is er verschil in empathie en compassie. Compassie gaat verder dan meevoelen met de ander. Het is ook handelen om het leed van de ander op te heffen.⁵ Filosoof Joachim Duyndam verwoordt het aldus: 'Hoewel de gangbare betekenis van medelijden in onze omgangstaal nogal eenzijdig is, namelijk vooral betrekking hebbend op het lijden van een ander in ongunstige zin, gebruik ik de termen compassie, medelijden en medegevoel liever neutraal: zij kunnen zowel betrekking hebben op iets ellendigs als op iets vreugdevols. In een toestand van compassie leef ik met een ander mee, met diens vreugde en diens verdriet; leef ik me in hem of haar in, voel ik wat hij voelt, weet ik wat zij doormaakt.'⁶

Als we nog even teruggaan naar Schopenhauer dan zien we dat hij het identificatieproces dat nodig is voor compassie terugvoert op kennis. We zijn in staat om zodanig betrokken te zijn op een ander mens dat het onderlinge verschil wegvalt. We ervaren het lijden van de ander dermate intens dat we ons eigen wel en wee daaraan ondergeschikt maken. Compassie gaat verder dan empathie. Het is niet alleen meevoelen, maar ook handelen.

Respondent A: Mijn intentie is om altijd met compassie te handelen. Feitelijk gezien zal ik niet altijd op die manier handelen. Ik kan gemakkelijker compassie laten zien in mijn handelen wanneer ik rustig ben, tijd heb en ik de betreffende persoon ken.

⁴ <http://www.nieuwwij.nl/index.php?pagelD=13&messagelD=6846>

⁵ Marcel Sarot, *God, passibility and corporeality* 176

⁶ Joachim Duyndam, *Denken, passie en compassie*, 58

1.5. Compassie volgens Joachim Duyndam

Joachim Duyndam is hoogleraar wijsbegeerte in Utrecht. In zijn boek *Denken, passie en compassie* geeft hij een fenomenologische analyse van het begrip compassie. Hij onderscheidt in compassie vier elementen:

1. Een emotioneel aspect
2. Een geef-karakter
3. Een verbeeldingskant
4. Een waarde karakter van compassie

Compassie is een gemoedstoestand, een emotie. Achter de trigger, het beeld dat ons raakt, volgt een bereidheid als eerste antwoord op de trigger. Die bereidheid is het emotionele antwoord op het aangesproken voelen. Duyndam schaaft zich gedeeltelijk achter de emotietheorie van William James. Hij ziet de emotie als de gewaarwording van het lichamelijke effect van het appel – ‘echter zonder lichamelijkheid op te vatten in termen van fysiologie en causaliteit’.⁷ Voor een ander deel onderschrijft Duyndam de opvatting van de cognitivistische theorie van Nico Frijda. De relatie tussen appèl en actiebereidheid ziet hij als een betekenisrelatie. Vanuit het cognitivistisch standpunt liggen er aan emoties een eigen rationaliteit ter grondslag. Emoties zijn niet zomaar reflexen maar hebben wel degelijk motieven. Frijda gebruikt de term belang, wanneer hij uitdrukking wil geven aan drijfveer of doel van emoties. Emoties komen voort uit de confrontatie tussen een gebeurtenis en een belang waarvoor die gebeurtenis relevant is. ‘Het is logisch gezien noodzakelijk te

Respondent B: De link tussen het geraakt worden en bewogen zijn door andermans leed en de handelingen die daarop volgen hoeft overigens niet heel direct te zijn bij mij: als ik koffie koop in de supermarkt is dat niet uit een opwelling van bewogenheid, maar is dat een rationele handeling die is voortgekomen uit die compassie; iets wat een soort regel voor me geworden is op grond van eerdere geraaktheid door het leed van anderen.

veronderstellen dat er bij het subject bepaalde disposities aanwezig zijn voordat de gebeurtenis zich voordoet: het subject moet immers gevoelig zijn voor bepaalde gebeurtenissen omdat niet alle gebeurtenissen emoties opwekken.’⁸ Belang is een motivationeel concept, het heeft betrekking op disposities die het individu motiveren, hem aanzetten tot handelen, situaties te vermijden of confrontaties uit de weg te gaan. Belangen kunnen latent aanwezig zijn maar ook wakker geschud worden door stimuli.

⁷ Volgens de emotietheorie van James/Lange zouden emoties het gevolg zijn van fysiologische veranderingen (trillen, transpireren). We zouden angst ervaren omdat het lichaam trilt. Emotie is een lichamenlijk verschijnsel.

⁸ Frijda, *De emoties, een overzicht van onderzoek en theorie*, 348 - 349

In een eigen definitie stelt Duyndam dat 'een emotie kan worden opgevat als de gewaarwording van het lichamelijke effect van een appellerende betekenis, maar dan is effect niet causaal bedoeld'.⁹

In het proces bij compassie is de bereidheid het emotionele aspect. De bereidheid, is volgens Duyndam 'het verlenen van een potentieel lichaam'. Hij heeft hierbij een beweging op het oog waarbij het leed van de ene persoon compassie oproept bij de ander. Laten we de persoon die lijdt L noemen en de persoon die compassie toont C. Persoon L heeft een schokkende gebeurtenis meegemaakt, bijvoorbeeld in de vorm van een ongeluk. Persoon C is een medewerker van Buro Slachtofferhulp. L en C kennen elkaar niet. Door bemiddeling van de politie belt C aan bij L met de vraag of er hulp nodig is bij het verwerkingsproces. L kan zijn emoties kwijt bij C. Doordat C zich richt op L bewegen de twee naar elkaar toe. C leeft mee met het verhaal van L. Volgens Duyndam geeft L de emotie van C stabiliteit (door gebruikmaking van het invoelend vermogen worden er emoties losgemaakt bij C) en geeft C de emotie van L realiteit (door erkenning van het leedfeit).

Compassie veroorzaakt een emotionele beweging. Deze emotionele beweging krijgt door het gericht zijn op de ander stabiliteit. Andersom biedt compassie de emotie van de ander realiteit. Dit is vergelijkbaar met emotionele steun verlenen, maar Duyndam wil hiermee een ander proces uitdrukken. Namelijk dat er potentiële gevoelens worden losgemaakt. Degene die compassie toont leeft mee met de ander zonder in dezelfde situatie te verkeren. Er worden potentiële gevoelens van verdriet losgemaakt zonder zelf verdrietig te zijn. Compassie impliceert volgens Duyndam een beweging naar potentiële pijn, of potentiële vreugde. 'De beweging is actueel en het is die beweging van *mij* die *ik* in de compassie gewaarword, maar de pijn (of de vreugde) die de beweging van compassie raakt is potentieel'.¹⁰ Ik geef mij. Dit geven van mij is een reactie of antwoord op emoties van een ander die voor mij betekenisvol zijn, die mij raken, die aan mij appelleren. Het is niet de reactie op een hulpvraag van de ander. Het is een antwoord op iets wat niet gevraagd wordt maar wat wel mijn bereidheid in beweging brengt.

Respondent D: Compassie is deels een soort van karaktereigenschap: het mee kunnen voelen, leven en lijden gaat de ene persoon makkelijker af dan te anderen. Ik denk dat het bij mij ook deels een soort van karaktereigenschap is: 'het zit ingebakken'.

Een compassioneel antwoord is dus geen communicatief antwoord in de betekenis van uitwisseling van vragen en antwoorden tussen zenders en ontvangers. Compassie geeft een potentieel lichaam aan de emotionele gewaarwordingen van een ander door *zich* te tonen. Als ik compassie ervaar dan geef ik *mij*. Het geefaspect is een onvoorwaardelijke bereidheid.

⁹ Duyndam 110

¹⁰ Duyndam 160

Het verbeeldingsaspect van compassie koppelt Duyndam aan plaatsvervanging. De problematiek bij het inleven in een ander is het gevaar van projectie. Ik meen dat ik me inleef in de ander maar in werkelijkheid projecteer ik mijn eigen gevoelens op de ander. Bij projecterende identificatie verwar ik mijn eigen gevoelens met die van de ander. Bij plaatsvervangende identificatie herken ik mijn eigen gevoelens en behoeften als de mijne, accepteer ik ze en verwar ze niet met de ander. Dit veronderstelt dus de aanwezigheid van een behoorlijke dosis zelfkennis.

Bij compassie is waarde of waardering in het geding. Medelijden verwijst naar betrokkenheid op situaties en gebeurtenissen die als onwenselijk worden beschouwd. Dit toont de problematische kant van compassie. Handelen uit medelijden gaat vaak volledig voorbij aan de autonomie en zelfrespect van slachtoffers. Duyndam stelt dat de paradox van het 'goede handelen' zeer gevaarlijke en zelfs gewelddadige kanten heeft.¹¹ Ik kom hier in hoofdstuk 3 op terug.

Respondent B: Het zien van de ellende van de ander: mensen die diepongelukkig zijn of lijden... dat maakt indruk. Vooral om dat de andere kant is: ik heb alles en ben gelukkig. Daarin kan ik dus een rol spelen; ik heb mogelijkheden, zij niet. Dus: ook een motief van inzet om ongelijkheid enigszins minder te maken. En, het is belangrijk om zo te handelen zoals je zou willen dat iedereen zou handelen. De wereld zou een stuk mooier zijn als iedereen vol compassie was.

Volgens de opvatting van Duyndam is compassie het geven van een potentieel lichaam aan de emotionele gewaarwording van een ander. Een potentieel lichaam dat de emoties van de ander intact houdt, respecteert en ze daarmee realiteit geeft. Ik kan een voorbeeld geven uit de relatie moeder – kind. Het kind raakt betrokken bij een incident. Dit veroorzaakt schrik, angst, pijn bij het kind. Omstanders schieten te hulp met allemaal goede bedoelingen. Maar het kind is geschokt, blokkeert en kropt zijn emoties op. Pas wanneer het kind zijn moeder ziet komen de tranen en schiet de blokkade los. De moeder is het potentiële lichaam voor het kind. Haar aanblik geleidt zijn emoties. Ik herinner mij een situatie van mezelf waarbij ik perse niet wilde huilen. Totdat ik mijn moeder zag, toen kwamen de tranen vanzelf. Mijn huilen zette zich om in boosheid naar haar want ze had mijn plan verstoord. Zo zie je maar dat kinderen los moeten komen van hun ouders om zelfstandige wezens te kunnen worden.

Het bieden van een potentieel lichaam voor mensen die verdriet hebben en lijden kan heel bevrijdend werken. Duyndam: 'Het enige waartoe compassie helpt, de enige hulp of zorg die zij te bieden heeft, is dat zij redt van de eenzaamheid.' Verdriet maakt mensen eenzaam. Compassie bevrijdt mensen niet van hun pijn en lijden maar erkent hun situatie juist. Compassie geeft realiteit aan de emotie. Door een potentieel lichaam te bieden ontstaat er bewustzijn van de pijn. Dat is enerzijds akelig, maar anderzijds is voelen beter dan niet voelen. Voor de verwerking van verdriet moet men zichzelf van gevoelens kunnen bevrijden.

¹¹ Duyndam 45

Pas als we door het potentieel lichaam van compassie uit de eenzaamheid zijn bevrijd is communicatie mogelijk.¹²

Respondent C: De ander kunnen begrijpen, doorvoelen. Zo nodig bijstaan. Zelf ervaringen opdoen en leren.

¹² Duyndam 166 - 171

2. Compassie in Religie

2.1. Charter For Compassion

Karen Armstrong won in 2008 de TED prijs. Met de geldprijs en *One Wish to Change the World* lanceerde zij een Handvest voor Compassie.

'The Charter of Compassion is a cooperative effort to restore not only compassionate thinking but, more importantly, compassionate action to the center of religious, moral and political life. Compassion is the principled determination to put ourselves in the shoes of the other, and lies at the heart of all religious and ethical systems. One of the most urgent tasks of our generation is to build a global community where men and women of all races, nations and ideologies can live together in peace. In our globalized world, everybody has become our neighbor, and the Golden Rule has become an urgent necessity.'¹³

Respondent E: Mijn hoofdmotief voor compassie vind ik in de opdrachten die het Woord van God ons/mij daartoe geeft, maar ik wil zeker het belang van universele sociale ethiek en compassie niet uitvlakken, wellicht is compassie één van de pijlers van het menselijke leven.

2.2. De Gulden Regel

De Gulden Regel is in vrijwel alle godsdiensten en humanistische stromingen terug te vinden.

For a state that is not pleasant or delightful to me, must also be to him; and a state that is not pleasing or delightful to me, how could I inflict that upon another?

-Buddhism. *Samyutta Nikaya*, v.353

Whatever you wish that men would do to you, do so to them.

-Christianity. *Matthew*, 7.12

Not one of you is a believer until he loves for his brother what he loves for himself.

-Islam. *Forty Hadith of an-Nawawi* 13

Try your best to treat others as you would wish to be treated yourself, and you will find that this is the shortest way to benevolence.

-Confucianism. *Mencius*, VII A 4

One should not behave towards others in a way which is disagreeable to oneself. This is the essence of morality. All other activities are due to selfish desire.

-Hinduism. *Mahabharata, Anusasana Parva*, 113.8

Not one of you is a believer until he loves for his brother what he loves for himself.

-Islam. *Forty Hadith of an-Nawawi*, 13

¹³ <http://charterforcompassion.org/about>

You shall love your neighbor as yourself.
-Judaism and Christianity. *Leviticus, 19.18*¹⁴

De Gulden Regel: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet' was een leerregel van de Chinese wijze Confucius (551 – 429 v Chr). Hij droeg zijn leerlingen op om de regel elke dag in praktijk te brengen. 'Ze moesten in hun eigen hart kijken, ontdekken wat hen pijn deed en onder alle omstandigheden weigeren een ander die pijn aan te doen.'¹⁵

De Joodse religie kent een verhaal uit de Talmud over rabbi Hillel. Op een dag kwam er een heiden, die op het punt stond zich te bekeren naar Hillel met de vraag of Hillel hem de hele Thora kon leren terwijl hij op een been stond. Hillel antwoordde: Datgene wat jijzelf niet prettig vindt, doe dat je buurman ook niet aan. Dat is de hele Thora. De rest is commentaar. Ga en bestudeer dat.¹⁶

Armstrong noemt dit 'een provocatief en gedurfd staaltje exegese'. Hillel zei geen woord over belangrijke leerstellingen of over de eenheid van God. De essentie van de joodse leer was de weigering om andere mensen pijn te doen.

Respondent D: Ik vind dat ik nu een taak heb om op te komen voor de zwakkeren, daar waar onrecht is en hulp te bieden aan hen die dat nodig hebben. Ik denk ook wel dat het opdracht van God is naar de mens toe, dus in die zin kan hij mij later wel verantwoordelijk houden voor wat ik wel en niet heb gedaan. Ik zie het echter niet als een plaatsje in de hemel verdienen.

Jacob Neusner daarentegen, zegt in het artikel *The golden rule in classical Judaism*: 'The Golden Rule is nowhere elaborated. I find in het classical canon of Judaism no attempt to amplify the proposition that the entire Torah is embodied in the Golden Rule.'¹⁷ Volgens Neusner is de Gulden Regel 'parachuted down into classical Judaism and plays no systemic role in the construction of that system.'

Het Hindoeïsme is ook bekend met de Gulden Regel. Freek Bakker schrijft in zijn artikel *Comparing the Golden Rule in Hindu and Christian Religious Texts*,¹⁸ dat de Gulden Regel in de Mahabharata op drie plaatsen voorkomt:

¹⁴ <http://asiasociety.org/countries/religions-philosophies/excerpts-religious-texts>

¹⁵ Armstrong, *De kwestie God*, 52

¹⁶ Bavli Shabbat 31a/l.12

¹⁷ Neusner, *The Golden Rule in Classical Judaism*, 302

¹⁸ Dr. Freek L. Bakker *Comparing the Golden Rule in Hindu and Christian Religious Texts*

- Mahabharata 5, Udyoga Parva 39, 57: One should not direct towards someone else what is unpleasant to oneself: this would be, in summary, the moral duty; the other proceeds from desire.
- Mahabharata 12 Shanti Parva 279, 23: One should himself not do what he would disapprove of with others; for he incurs ridicule if he expresses criticism in this condition.
- Mahabharata 13, Anushasana Parva 114, 8: One should not direct towards someone else what is unpleasant to oneself: this is the moral duty in summarized form; the other proceeds from desire.

De epos gaat over een conflict tussen de Kaurava-broers en hun neven the Pandava-broers. Het conflict groeit uit naar oorlog tussen de partijen. Om bloedvergieten te voorkomen (familieleden dreigen elkaar te doden) wordt in het verhaal de nadruk gelegd op 'self-restraint, forgiveness, patience, energy, contentment, truthfulness of speech, modesty, abstention from injury and freedom from the evil practices, for they produce happiness.' De Gulden Regel onderstreept het belang van wederkerigheid in het gedrag van mensen. 'The Mahabharata teaches that the Golden Rule is part and parcel of an attitude in which kings attempt to implement the concept of *ahimsa* (geweldloosheid). So *ahimsa* conveys the perspective from which the Golden Rule has to be fulfilled. This means that the Golden Rule has everything to do with peacemaking.'

De ethiek van de wederkerigheid vormt een belangrijke richtlijn voor de wijze waarop mensen met elkaar om kunnen gaan.

In het Christendom komt de Gulden Regel op de volgende plaatsen voor:

- Lev. 19: 18b, Heb je naaste lief als jezelf. Ik ben de Heer.
- Matt. 7: 12, Behandel anderen dus steeds zoals je zou willen dat ze jullie behandelen. Dat is het hart van de Wet en de Profeten
- Luc. 10:25 -27 Er kwam een wetgeleerde die hem op de proef wilde stellen. Hij vroeg: Meester, wat moet ik doen om deel te krijgen aan het eeuwige leven?' Jezus antwoordde: 'Wat staat er in de wet geschreven? Wat leest u daar?' De wetgeleerde antwoordde: 'Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw kracht en met heel uw verstand, en uw naaste als uzelf.'
- Rom. 13:9 Want 'Pleeg geen overspel, pleeg geen moord, steel niet, zet uw zinnen niet op wat van een ander is' – deze en alle andere geboden worden samengevat in deze ene uitspraak: 'Heb uw naaste lief als uzelf'.
- Gal. 5:14, want de hele wet is vervuld in één uitspraak: 'Heb uw naaste lief als uzelf'.

In het Christendom heeft de Gulden Regel een positieve formulering gekregen: Doe zoals gij wilt dat anderen u doen, en: Heb uw naasten lief als uzelf.

Respondent B: Ja, er zijn grenzen. Ik kan gewoonweg niet heel de wereld op me nemen. Tegenwoordig kun je aan ieder medemens denken, ook al ken je diegene niet. Ik kan niet betrokken zijn bij zeven miljard mensen. Ik kan wel bepaalde organisaties, die mijn hart hebben, steunen.

Wie is je naaste? Dat is natuurlijk de kardinale vraag en wat betekent liefhebben in dit gebod. Volgens C.S Lewis betekent liefhebben van jezelf niet dat je jezelf aardig moet vinden. Christelijke naastenliefde betekent ook niet dat je de ander aardig of lief vindt. Het is geen emotie, geen toestand van het gevoel maar van de wil. Je hebt het goede met jezelf voor en je moet leren om ook het goede met je naaste voor te hebben. Sympathie voor iemand hebben helpt natuurlijk wel, maar is niet perse noodzakelijk. Door te proberen iedereen vriendelijk te behandelen, ga je steeds meer mensen aardig vinden, stelt Lewis. Hier hebben we een spreekwoord voor: wie goed doet, goed ontmoet.

Een andere uitleg van de naaste is diegene die is zoals jij, van hetzelfde vlees en bloed. In de joodse uitleg is dat de vreemdeling, die is zoals jij, want je was zelf vreemdeling in Egypte.

Jezus gebruikt de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan en draait daarmee de vraag om: wie is de naaste van het slachtoffer? Niet ik bepaal wie mijn naaste is, de ander bepaalt mij als naaste. Je naaste, dat ben jezelf.¹⁹

Respondent C: Ja, er zijn natuurlijk grenzen. Niet altijd expliciet of bewust. Denk aan tijd: die wil ik ook geven aan geliefden om me heen en aan mezelf.

Duyndam merkt op dat het gebod op naastenliefde geen grens stelt. Dit houdt het gevaar in dat het makkelijk kan leiden tot excessen. Ik kom hier in hoofdstuk 3 op terug.

Doe niet aan anderen wat jezelf pijn zou doen en wens hen toe wat jezelf verlangt, is de kernboodschap van de Gulden Regel.²⁰ De nadruk op de plicht om moreel juist te handelen, je vijanden lief te hebben blijkt een beproefd middel tegen oorlog en geweld. Wanneer jij de ander met rust laat, zal die ander jou ook met rust laten. De toepassing van de Gulden Regel bevordert het vredesproces in de wereld. Het is een ethische leefregel waarbij het eigenbelang niet weg te denken is. Immers, als jij de ander goed behandelt, zal die ander jou ook goed behandelen. Dus hetgeen je geeft mag je ook terug verwachten. Het principe van wederkerigheid is de neiging om een ander aardig te vinden opdat de ander jou ook aardig vindt.

Compassie daarentegen, is een emotie om het lijden van de ander op te heffen of te verzachten. Compassie maakt het mogelijk met het lijden om te gaan. Het beweegt naar het lijden toe

¹⁹ Duyndam 44

²⁰ <http://www.zinweb.nl/zinprofiel/2011/04/12/compassie-de-basis-van-de-moraal>

2.3. Compassie in het Boeddhisme

For a state that is not pleasant or delightful to me, must also be to him; and a state that is not pleasing or delightful to me, how could I inflict that upon another?

Voor dit onderdeel gebruik ik het boek *Het open veld van de ervaring*, van Han F. de Wit, met als ondertitel: De Boeddha over inzicht, compassie en levensgeluk.

Met de term open veld van de ervaring verwijst de Wit naar een ruimte van totale openheid en onbevangenheid. 'Dit veld toont zich als we met volledige onbevangenheid, inzicht en toewijding omgaan met wat zich aan ons en in voordoet, zowel in de vorm van voorspoed als van tegenspoed. Die vorm van omgaan is ten diepste wat mensen door de eeuwen heen waarachtig geluk hebben genoemd, geluk voorbij het onderscheid tussen geluk en ongeluk.' De reden dat we steeds ons levensgeluk verliezen is angst. Angst dat het lijden dat we om ons heen zien ons zal treffen. 'Sinds mensenheugenis hebben mensen twee reacties tegenover dit lijden vertoond. De reactie van compassie, die dit lijden zoekt te verzachten of weg te nemen en de reactie van agressie en afweer die zoekt dit lijden te bestrijden of te ontvluchten. Compassie maakt dat wij ons naar de pijnlijke verschijnselen in dit open veld toe bewegen om er wat aan te doen.'²¹ Compassie gaat in het Boeddhisme hand in hand met

Respondent E: Ja, er zijn grenzen, omdat mijn leven, voor zover het al mijn eigendom is, niet het eigendom van een ander kan worden door een compassionele inbeslagname. Ik wil daarnaast niet zelf negatief beïnvloed worden door het lijden van de ander.

inzicht. Je beweegt naar het lijden toe. Compassie maakt het mogelijk met het lijden om te gaan, om de wereld onvoorwaardelijk te accepteren, om oog te krijgen voor de tekorten en daar wat aan te willen doen. Pijn en lijden keert ons af van de wereld, compassie beweegt ons er naar toe.²² Het Boeddhisme onderscheidt egocentrische en egoïzische emoties. Egocentrische emoties zijn gericht op egobehoud, op eigen belang. Deze emoties zijn voor de Boeddha disfunctioneel. Er zijn vier egoïzische emoties. Ze staan bekend onder de naam Vier Onbegrensdheden. Belangrijk is dat al deze vier emoties beoefend worden.

- Liefde of menslievendheid (Sanskriet: *maitri*) Het verlangen om iemand gelukkig te zien, bevrijdt ons van haat.
- Mededogen of compassie (Sanskriet: *karuna*). Het verlangen om iemand van lijden te bevrijden, bevrijdt ons van egoïsme en hebzucht.

²¹ De Wit, *Het open veld van de ervaring*, 15 - 20

²² Uitspraken van De Wit in *Het Vermoeden*, uitzending van 7 juni 2009 bij de Ikon.

- Meelevende vreugde (Sanskriet: *mudita*). Vreugde scheppen in de vreugde en de voorspoed van anderen, bevrijdt ons van jaloezie op het geluk van anderen.
- Gelijkmoedigheid (Sanskriet: *upeksha*) Vrij zijn van passie of gehechtheid, agressie of afkeer en onverschilligheid tegenover andere mensen, bevrijdt ons van trots.

De Wit beschrijft de compassie als een primaire emotionele respons om iemand die lijdt te hulp te schieten. 'Misschien geven we daar niet altijd aan toe, omdat we bang zijn onszelf in gevaar te brengen of simpelweg omdat het niet spoort met de plannetjes die we die dag hadden gemaakt voor het najagen van ons eigen geluk. Maar door ons te oefenen in deze Onbegrenstheid en zo ons vermogen tot mededogen te vergroten, smelt onze neiging om in elke situatie proberen te grijpen naar wat wij zelf willen hebben.²³ Volgens het Boeddhisme komt de respons van compassie niet uit morele verontwaardiging voort maar uit deernis.

²³ De Wit, *Het open veld van de ervaring*, 93

3. Oproep tot compassie

De charter for compassion roept op om compassie opnieuw te maken tot de kern van moreel handelen en tot de kern van religie. We moeten opnieuw terug keren naar het oude principe dat iedere interpretatie van geschriften die aanzet tot geweld, haat of minachting geen enkele legitimiteit heeft.

De oproep krijgt van vele kanten support. Velen voelen zich bezorgd over de toekomst in een pluriforme samenleving.

'Het is rahmah²⁴ dat onze harten beweegt en ons motiveert anderen te helpen. Compassie is de beste kwaliteit die iemand tegenover anderen kan hebben. Maar als wij de ander niet willen zien of leren kennen, hoe kunnen wij dan voor diegene voelen? Hoe kunnen wij diegene tegemoet komen in zijn of haar pijn en verdriet? Wat we overal ter wereld zien is dat moslims islamitische lezingen bijwonen, maar zonder een relatie met de andere aanwezigen aan te gaan. Wanneer de lezing is afgelopen gaat iedereen direct weg en niemand heeft elkaar leren kennen.'
(http://www.compassion-in-islam.com/home_meer.php)

'Wij stellen voor dat u iets zinnigs organiseert in het kader van het handvest voor compassie. Dat kan van alles zijn. Samen een appeltje schillen en kleur geven aan verschillen. Eat and Meet. Iets intermenselijks, interreligieus, iets anders dan anders.'
(<http://www.vrijzinnig.nl/>)

'Het is niet verwonderlijk dat de beweging van de Charter for compassion juist nu ontstaat. In een tijd waarin het individualisme de gemeenschapszin lijkt te hebben overvleugeld, ontstaat er een nieuwe behoefte aan een reling, aan een gedragslijn die zijn sporen heeft verdiend. De herijking op de aloude Gulden Regel ligt in wezen voor de hand. De Gulden Regel van de compassie heeft zowel evidentie als urgentie. Niet vanuit een wereldvreemd idealisme, maar uit bittere noodzaak en realiteitszin.'
(<http://www.zinweb.nl/zinprofiel/2011/04/12/compassie-de-basis-van-de-moraal>)

In voorgaande hoofdstukken heb ik me bezig gehouden met de vraag wat compassie is. In dit hoofdstuk vraag ik me af of je op kunt roepen tot compassie.

De betekenis van compassie wordt op diverse manieren omschreven en geïnterpreteerd. Laat ik ze uit bovenstaande voorbeelden eens op een rij zetten:

- Als kern van moreel handelen
- Als kern van religie
- Inzet tegen geweld, haat minachting
- Inzet om te troosten, helpen, mee te voelen

²⁴ Zie pagina 4

- Inzet om samen te werken, samen te leven
- Als gedragslijn

Er wordt ook melding gemaakt van 'de Gulden Regel van de compassie'.

Compassie is het geven van een potentieel lichaam aan de emotionele gewaarwording van een ander, is de definitie van Duyndam. Ik geef mij. Dit geven van mij is een reactie of antwoord op emoties van een ander die voor mij betekenisvol zijn, die mij raken, die aan mij appelleren. Het is niet de reactie op een hulpvraag van de ander. Het is een antwoord op iets wat niet gevraagd wordt maar wat wel mijn bereidheid in beweging brengt.

Respondent A: Zeker. Als mensen er voor openstaan, kan compassie leiden tot het verdwijnen van onderscheid tussen 'wij' en 'zij' en de ontwikkeling van tolerantie en dialogen. Daarmee kan het mijns inziens een bijdrage leveren aan het proces van het streven naar wereldvrede.

De Gulden Regel is een ethische leefregel met de nadruk op wederkerigheid. In de negatieve formulering schrijft de regel voor om af te zien van handelen: als je de ander met rust laat, zal die ander jou ook met rust laten. In de positieve formulering adviseert de regel om anderen te behandelen zoals je zelf behandeld wilt worden. De Gulden Regel is een praktische toepassing gebleken om geweldloosheid onder mensen te bevorderen. Aan de Gulden Regel ligt een duidelijk eigen belang ter grondslag.

Compassie is een emotioneel concept, de Gulden leefregel een rationeel concept.

Met behulp van de Gulden Regel kunnen Christenen en Moslims prima naast elkaar leven zonder zich met elkaar te bemoeien. Wanneer je je niet met je buurman bemoeit, bemoeit hij zich ook niet met jou. Dit is het voorbeeld van een verzuilde samenleving. Elke zuil heeft een eigen leefwereld, een eigen kring. De groep is belangrijker dan het individu.

In het boek *Besmette Jeugd, Kinderen van NSB'ers na de oorlog*, beschrijft Ismee Tames hoe moeilijk het was om kinderen van NSB'ers vlak na de oorlog in de verzuilde samenleving een plaats te geven in een zuil. 'Veel voormalige NSB-gezinnen behoorden niet of niet meer tot een der zuilen. Zij hadden ermee gebroken of er nooit echt toe behoord voordat zij hun thuis vonden bij de NSB.'²⁵ De vaders uit de gezinnen zaten een straf uit. Collaborateurs moesten enerzijds gestraft worden en heropgevoed tot democratische burgers. Maar anderzijds moesten zij ook zo snel mogelijk weer terug keren naar het gezin, want 'gezinsherstel is volksherstel'²⁶ Binnen de zuilen zette men zich af tegen 'vreemden' zoals de voormalig NSB-gezinnen werden beschouwd.

²⁵ Tames, 118

²⁶ Tames 120

Respondent B: Oproepen kan natuurlijk altijd, maar juist het geraakt worden door andermans leed is volgens mij wezenlijk voor compassie. Bewogenheid, geraaktheid, liefde, betrokkenheid... ik vraag me af in hoeverre je dat echt bereikt door een oproep: je kunt het mensen niet opleggen. Wel denk ik dat compassie kan bijdragen aan wereldvrede: als iedereen alleen maar vol compassie was, dan hadden we de perfecte wereld bereikt.

De Gulden Regel om je niet met elkaar te bemoeien als je niet wilt dat de ander zich met jou bemoeit, kan verzuiling in de hand werken. In onze hedendaagse pluriforme samenleving willen we geen verzuiling meer. We willen dat alle mensen als goede burens²⁷ met elkaar omgaan, met respect voor elkaars aard en achtergrond. Om dit doel te bereiken is een gedragsverandering van het individu noodzakelijk. De nadruk is komen te liggen op vriendelijkheid, openheid, aandacht. We worden gestimuleerd om leuke dingen samen te doen, ons om elkaar te bekommeren. In het nieuwe gedrag komen we elkaar tegemoet, helpen we elkaar en zijn we bereid elkaar beter te leren kennen. Het begrip compassie wordt gebruikt om het nieuwe gedrag mee aan te duiden. Door op te roepen tot compassie, wordt opgeroepen tot het nieuwe gedrag. Zo functioneert compassie als basis van de moraal.

Het is interessant om te constateren dat compassie 'hot' is geworden als containerbegrip, verwijzend naar gedrag. De specifieke eigenschap van compassie om het leed en het lijden van de ander te willen opheffen, is niet meer zichtbaar. Ook niet als basisdrijfveer van de mens (Schopenhauer) of als emotionele beweging die aanzet tot onbewust handelen, waardoor compassie niet onder de wetten van communicatie valt, van vraag en antwoorden (Duyndam). In deze opvatting zou het niet mogelijk zijn om tot compassie op te roepen.

Tot de Gulden Regel kan wel opgeroepen worden omdat het hier een leefregel betreft. De Gulden Regel is door Armstrong in het containerbegrip van compassie geplaatst. Dat kan, want daar kan veel in. Op deze manier wordt de Gulden Regel aan de basis geplaatst van compassie. Echter, in de opvatting van Schopenhauer en Duyndam zal dat niet gaan. Schopenhauer zal de Gulden Regel plaatsen onder de basisdrijfveer egoïsme. Duyndam ziet compassie als een emotionele beweging waar geen element van eigen belang in thuis hoort.

3.1. De gewelddadige kant van compassie

Duyndam waarschuwt voor de gevaarlijke kant van compassie. Barmhartigheid en naastenliefde worden problematisch wanneer er geen grens gesteld wordt. In de Bijbel wordt het gebod tot naastenliefde zonder grens gesteld en kan als zodanig nooit overtreden worden. Men kan wel tekort schieten in naastenliefde maar nooit ver genoeg gaan. Barmhartige hulp is urgente hulp die onmiddellijk geboden wordt. 'Het gaat niet om het geluk of welzijn van de ander op langere termijn...De nood wordt zonder terughoudendheid

²⁷ Het begrip 'goede burens' kwam ik tegen op studiereis in Suriname.

gelenigd, of de ander daar om vraagt of niet'.²⁸ De kans dat het goede omslaat in kwaad is reëel. Er zijn voldoende voorbeelden vanuit de ontwikkelingshulp bekend waar de doelen voorbij geschoten worden door te weinig kennis en inzicht in de problematiek en te hoge idealen. Onder het motto van naastenliefde en goede bedoelingen gaat er veel fout. Ook hier kun je wellicht stellen dat 'sommigen uit naam van hun religieuze overtuiging het totale menselijke leed zelfs groter hebben gemaakt'.

Respondent E: Zeker, omdat in compassie een in hevigheid verminderde en in aard veranderde ervaring van het lijden een plaats heeft, hetgeen ons waarschijnlijk en hopelijk zal brengen tot handelen dat geen lijden tot gevolg zal hebben. Dit wil overigens niet zeggen dat vrede in deze wereld bewerkstelligd zou kunnen worden door compassie alleen.

C.S. Lewis adviseert om geen tijd te verspillen met jezelf af te vragen 'of je je naaste wel lief hebt'; doe alsof ... Telkens wanneer je goed doet aan een ander 'ik', puur omdat het een ik is, dat (net als jij) door God is gemaakt en dat naar zijn eigen geluk verlangt zoals jij naar het jouwe, heb je weer een beetje liefde voor de andere ik geleerd, of tenminste een beetje afkeer afgeleerd.²⁹

3.2. Compassie en grenzen

Het is toch opmerkelijk dat de 'core business' van het Christendom, namelijk naastenliefde, met zo weinig richtlijnen is omgeven. Het Boeddhisme zet een duidelijker kader neer met de vier Onbegrensdheden. Compassie, gelijkmoedigheid, naastenliefde en meelevende vreugde zijn ondersteunend en aanvullend aan elkaar. Compassie staat niet alleen. De nadruk komt zo te liggen op een egoloze attitude.

In het Christendom heeft het ego een betekenis. In de Christelijke visie op dood en eeuwig leven gaat het om de mens, om ik, om mij. Ik leid mijn leven en aan het einde daarvan wordt mij eeuwig geluk of eeuwig ongeluk toegekend.

Centraal in de leer van de Boeddha zijn de vier edele waarheden: 1. Alles is lijden; 2. Het lijden heeft een oorzaak; 3. Het lijden kan worden overwonnen; 4. Er is een weg naar de opheffing van het lijden. De Boeddha zag dat alle bestaan niet-permanent is, voorbijgaand. De gehechtheid aan het idee van substantialiteit en een duurzaam zelf is een illusie en de belangrijkste oorzaak van het lijden. Gehechtheid kan zich vertonen in verlangen naar iets, maar ook in afkeer van iets. Zowel de behoefte aan lekker eten en mooie muziek, als seks, macht en invloed willen hebben, komt voort uit gehechtheid, evenals boosheid, angst, jaloezie. Deze geestesgesteldheid veroorzaakt het lijden. Het mensbeeld in het Boeddhisme

²⁸ Duyndam 45-46

²⁹ C.S.Lewis, *Onversneden christendom*, 133

is een niet-zelf beeld. Niets aan de mens is echt iets van zichzelf. Er is geen absolute wezenskern aanwezig.³⁰

Het ik van het Christendom gaat over naar het eeuwig leven. Het ik van het Boeddhisme verdwijnt in de cyclus van wedergeboorte. Compassie als egoloze emotie staat logischerwijs dichter bij het Boeddhistische mensbeeld dan bij het Christelijke. Zolang het geen egoloze emotie is, heeft het grenzen nodig om de kans op excessen tegen te gaan.

³⁰ Marien van den Boom & Lourens Minnema; *Boeddhisme*; serie Wegwijs, 2000

4. Samenvatting en conclusie

4.1. Samenvatting

In de voorgaande hoofdstukken heb ik gekeken naar het fenomeen compassie. We kennen compassie als emotie van mededogen of medelijden gericht op het leed van een ander. Schopenhauer ziet compassie als deugd voortkomend uit het menselijk vermogen om het eigen belang te overstijgen. Compassie heeft de onvoorwaardelijke bereidheid tot geven in zich. Compassie is de reactie op een directe betrokkenheid met lijden. Er ontstaat een beweging om iets aan het leed te doen. Compassie is een emotionele beweging die omgezet wordt in handelen. Het is niet een voorbedachte of bewuste actie. Compassie overkomt ons. Echter, compassie is lang niet altijd een deugd. Er zit een waarde-aspect in compassie, stelt Duyndam, waardoor handelen uit medelijden voorbij kan gaan aan de autonomie en het zelfrespect van de ander. Compassie is de reactie op een aanblik, niet op een hulpvraag. Volgens Duyndam zit de kracht van compassie in het bieden van een potentieel lichaam. Compassie doet een beroep op potentiële gevoelens. Door het geven van het potentieel lichaam (ik geef *mij*) krijgen emoties de realiteit en de erkenning om bevrijd te kunnen worden. Compassie bevrijdt van de eenzaamheid, stelt Duyndam.

De Gulden Regel is een ethische leefregel. Negatief geformuleerd 'wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet' komt de regel ondermeer in de Joodse Talmoed en de Hindoeïstische Mahabharata voor. De positieve formulering is te herkennen in het Joods/Christelijke gebod op naastenliefde 'heb je naaste lief als jezelf'.

In het Boeddhisme gaat compassie hand in hand met inzicht. Compassie staat niet op zichzelf maar maakt deel uit van de vier Onbegrensdheden. Alle vier deze emoties dienen geoefend te worden en horen bij de spirituele ontwikkeling van de mens. In de Christelijke opvatting van naastenliefde wordt verwezen naar de ik-ervaring. In de Boeddhistische opvatting dient compassie beoefend te worden vanuit de egoloze emotie. Dit sluit aan bij de verschillen in mensbeeld van de religies. De Christelijke leer stelt het ik centraal. Het ik krijgt de kans na de dood voort te leven en het eeuwig leven te verdienen. De Boeddhistische leer kent geen individuele benadering. Al het leven komt voort uit en keert terug in de cyclus van wedergeboorten. Het cultiveren van ego-ervaringen past niet in het Boeddhisme.

We hebben gezien dat het Handvest voor Compassie een oproep doet om compassie in te zetten voor een betere wereld. Het begrip compassie wordt als containerbegrip opgevat gericht op gedragsverandering. Het handvest definieert de Gulden Regel aan de basis van compassie.

4.2. Conclusie

‘Compassie werkt alleen als je het meent’, stelt Ruard Ganzevoort.³¹ Compassie richt zich specifiek op het lijden in de wereld. Het mobiliseert menselijke betrokkenheid op een unieke wijze. Geraakt worden en bereid tot handelen vanuit spontaniteit en oprechtheid. De mens geeft zichzelf in dit proces op een natuurlijke, vanzelfsprekende manier. Compassie bewerkstelligt een uniek intermenselijk proces. Het begrip ‘potentieel lichaam’ van Duyndam vind ik sterk. Het drukt het proces uit, de wijze waarop mensen troost zoeken voor hun leed. Het drukt ook het geef-karakter uit. Vanuit compassie handelen is mentaal en fysiek zwaar werk. Het is als het doneren van bloed. Na afloop moet de donor gelegenheid krijgen om bij te komen, de eerste tekorten op te vullen door wat te eten en te drinken. Vanuit compassie handelen is intensief en emotioneel uitputtend door de potentiële gevoelens die losgemaakt worden bij de gever. Compassie verrijkt het leven maar trekt een wissel. Je doet dat niet zomaar even.

De term compassie wordt als containerbegrip gebruikt door Karen Armstrong om naastenliefde te bevorderen in de wereld. Ze gebruikt echter deze term niet (wellicht vanwege de religieuze connotatie) maar grijpt terug op de Gulden Regel, een seculiere humanistische leefregel. Naastenliefde kan op gang gebracht worden door de Gulden Regel. Wie goed doet, goed ontmoet. Het eigenbelang maakt onderdeel uit van strategisch handelen. Hier is niks mis mee, wat mij betreft. Als we op deze humane wijze de wereldvrede kunnen bevorderen, is dat prachtig. Echter, dit is geen compassie. En ik vind het jammer dat de term hiervoor gebruikt wordt. Compassie kun je leren in twaalf stappen, volgens Karen Armstrong. Ze heeft er een zelfhulpboek over gepubliceerd. Wat zij voor ogen heeft is in mijn opvatting empathie. Empathie is betrokkenheid, zonder handelen.³²

Door het schrijven van deze scriptie heb ik me gerealiseerd dat compassie ‘de beste kwaliteit is die iemand tegenover anderen kan hebben’.³³ Niet alleen tussen vrienden, of in families maar ook tussen wildvreemde mensen kan een compassionele band opgebouwd worden. Soms hebben mensen een verre vriend(in) waar ze gebeurtenissen uit hun leven mee delen. Het meeleven en meelijden kan heel goed op afstand functioneren. Het weten dat een dergelijk persoon er voor je is, werkt al ondersteunend en troostend. Door het begrip ‘potentieel lichaam’ van Duyndam, wordt het fysieke aspect in het compassioneel proces inzichtelijk gemaakt. Ook iemand op afstand ‘is’ er op een bepaalde manier. De figuur leeft niet alleen mee, maar voorziet ook in steun, blijdschap en troost. De stap naar het religieuze

³¹ Zie inleiding

³² Pagina 6

³³ Pagina 17

domein is op dit punt snel gemaakt. Compassie hoort thuis in de kern van religie. Het troost zoeken door gelovigen is ook 'lichaamsgericht'.

Een paar jaar geleden was ik in Trier en zag daar de bedevaart naar de Heilige Rock van Christus. Schoolklassen van kleine kinderen bezoeken de Dom en lopen langs het kledingstuk van Christus. Om de nabijheid van Christus zo concreet mogelijk te ervaren worden de kinderen in de gigantische Kathedraal binnengevoerd en lopen ze langs de Heilige Rock. Op school hebben ze lessen gevolgd vooraf aan het bezoek. Het moet een indrukwekkende ervaring voor de kinderen zijn die ze niet snel zullen vergeten.

Het belang van het ervaren van de Godheid in de juiste substantie is binnen het Christendom altijd een discussiepunt geweest. Primair natuurlijk om de relatie God – mens exact te definiëren, maar misschien speelt de behoefte aan compassie ook een rol om precies te weten in welke vorm men Christus mag denken.

Op studiereis in Suriname bezochten we beelden van Hindoe goden die als menselijke reuzen zijn afgebeeld.³⁴ Aan de antropomorfe neiging van de mens om van goden mensen te maken, zou de behoefte aan compassie ter grondslag kunnen liggen. Immers compassie speelt zich tussen mensen af.

Compassie is een kernkwaliteit. Compassie maakt het mogelijk met het lijden om te gaan, om de wereld onvoorwaardelijke te accepteren.³⁵

³⁴ Zie foto op het voorblad

³⁵ Pagina 15

God woont in de Fokke Simonszstraat

Willem Wilmink

*Ik hoorde van een zeereerwaarde
en hoogbejaarde dominee:
de Here wou met onze aarde
niet één dag langer meer in zee.*

*Al zouden wij Hem overstelpen
met eredienst en dankgebed,
het zou geen ene moer meer helpen:
er werd een punt achter gezet.*

*Maar zie: daar was diezelfde morgen
zo'n rotjoch in de grote stad
een doodziek duiffie aan 't verzorgen
dat-ie op straat gevonden had.*

*"Kristus, wat mot je dan? Wat wil je?
Ja, kijk me maar es effe an.
Godsallejeisis, beest, wat tril je,
Leg nou toch effe rustig, man."*

*Toen heeft de Heer Zijn toorn bedwongen,
want Hij kreeg schik in het geval.
Hij spaarde dus de kleine jongen,
de zieke duif en het heelal.*

Bibliografie

Karen Armstrong (2009), *De Kwestie God*, De toekomst van religie, De Bezige Bij Amsterdam

Marien van den Boom & Lourens Minnema (2000); *Boeddhisme*, serie Wegwijs

Albrecht Dihle (1962), *Die Goldene Regel*, Göttingen

Joachim Duyndam (1997), *Denken, passie en compassie*, tijdreizen naar gemeenschap, Kok Agora Kampen

Nico Frijda (1988), *De emoties, een overzicht van onderzoek en theorie*, Bakker Amsterdam

C. S. Lewis (2009), *Onversneden Christendom*, Uitgeverij-Kok

Marcel Sarot (1992), *God, Passibility and Corporeality*, Pharos Kampen

Arthur Schopenhauer (2010), *Dat ben jij*, Over de grondslag van de moraal, Wereldbibliotheek Amsterdam

Lewis D. Solomon (2001), *Het Joodse boek van leven en sterven*, Kosmos Utrecht

Robert C. Solomon (1976), *The Passions*, Anchor Press New York

Ismee Tames (2009), *Besmette Jeugd*, Kinderen van NSB'ers na de oorlog, Uitgeverij Balans Amsterdam

Han F. de Wit (2008), *Het open veld van de ervaring*, Ten Have Kampen

Artikelen:

Freek L. Bakker (2012), 'Comparing the Golden Rule in Hindu and Christian Religious Texts', *Studies in Religion / Sciences Religieuses* 41 (in voorbereiding)

Jacob Neusner (2008), *The Golden Rule in Classical Judaism*, *Review of Rabbinic Judaism*, Koninklijke Brill Leiden

Websites:

<http://www.zinweb.nl/zinprofiel/2011/04/12/compassie-de-basis-van-de-moraal>

<http://sites.google.com/site/ethisch/compassie>

<http://www.nieuwemoskee.nl/2010/08/compassie-in-de-islam/>

<http://www.robcassuto.com/index.htm>

http://www.puntuit.nl/acties/anderegeloven/in_gesprek_met_izzet_unal_16_jarige_nederlandse_moslim_1_60

<http://charterforcompassion.org>

<http://www.nieuwwij.nl/index.php?pageID=13&messageID=6846>

<http://www.schooltv.nl/eigenwijzer/project/2516175/dossier-maatschappijleer/2157348/maatschappijleer/item/2896088/pluriforme-samenleving/>

Bijlage

Enquête

Wil je aangeven welke geloofs- of levensovertuiging je bent toegedaan?

Respondent A: Ik ben vrijzinnig protestants.

Respondent B: niet ingevuld

Respondent C: Ik zou hier geen antwoord weten. In ieder geval geen van de 5 grotere wereldreligies.

Respondent D: Ik ben christen, nog niet echt verbonden aan een bepaalde kerkstroming. In principe ga ik voornamelijk naar de PKN kerk, dus ik ben protestants.

Respondent E: Ik zou mijzelf willen definiëren als protestants-christelijk, als calvinist, als Nederlands-hervormd, als belijdend lid van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland. Ik ben geworteld in, gevoed door en bloeiend in en door het gereformeerde christendom, doch beïnvloed door de geest en kennis van de eenentwintigste eeuw.

1. In hoeverre maakt compassie (zie definitie) deel uit van jouw bewuste handelen?

Respondent A: Mijn intentie is om altijd met compassie te handelen. Feitelijk gezien zal ik niet altijd op die manier handelen. Ik kan gemakkelijker compassie laten zien in mijn handelen wanneer ik rustig ben, tijd heb en ik de betreffende persoon ken.

Respondent B: Het maakt zeker deel uit: ik kan geraakt worden door wat ik om me heen en op televisie zie en hoor. Dat kan me niet zomaar loslaten: ik vind dat mijn handelen dan ook moet zijn naar wat ik vind (als ik het verschrikkelijk vind dat mensen voor een hongerloontje uitgebuit worden op koffieplantages, moet ik dus ook fairtrade koffie kopen; als ik het erg vind dat iemand alleen staat, moet ik ook meer betrokken worden bij die persoon). De link tussen het geraakt worden en bewogen zijn door andermans leed en de handelingen die daarop volgen hoeft overigens niet heel direct te zijn bij mij: als ik koffie koop in de supermarkt is dat niet uit een opwelling van bewogenheid, maar is dat een rationele handeling die is voortgekomen uit die compassie; iets wat een soort regel voor me geworden is op grond van eerdere geraaktheid door het leed van anderen.

Respondent C: Ik probeer inderdaad bewust compassie te voelen met anderen, in bijzondere of alledaagse situaties. Regelmatig 'doe' ik dat natuurlijk ook niet, maar daarvan ben ik me dan niet altijd bewust... Lastig in bovenstaande omschrijving voor mij is dat ik compassie niet associeer met 'de vreemdeling' maar met een ieder waarmee ik contact heb.

Respondent D: Compassie is deels een soort van karaktereigenschap: het mee kunnen voelen, leven en lijden gaat de ene persoon makkelijker af dan te anderen. Ik denk dat het

bij mij ook deels een soort van karaktereigenschap is: 'het zit ingebakken'. Tegelijkertijd is compassie iets wat ik *wil* tonen, dat betekent dat ik bewust liefdevol wil handelen. Daarnaast wordt compassie ook opgeroepen: als iemand huilt, het beeld van een uitgemergeld kind etc. Deze beelden roepen bij mij compassie op: ik wil compassie 'geven'.

Respondent E: Compassie komt voor een aanzienlijk deel voort uit mijn onbewuste handelen, het bewustzijn in dat meelevende en meelijdende gedrag wordt echter sterker naarmate het leed mij meer raakt en beweegt of naarmate ik meer verbondenheid voel tussen de ander en mijzelf.

2. Probeer jij compassie ook zichtbaar te maken voor je omgeving? Bijvoorbeeld, door een gebaar, aanraking, zichtbare emotie o.i.d.

Respondent A: Ja, vooral door begrip te tonen, door door te vragen of juist stil te zijn wanneer dat nodig is, extra contact op te nemen, troost te bieden en nabij te zijn.

Respondent B: Ik denk dat ik dat niet heel erg doe. Compassie is iets wat zich vooral in mezelf afspeelt en wat eruit komt in gesprekken met anderen en in bepaalde acties/daden waarbij ik de ander help of denk te helpen. Ik hoop wel dat mensen met wie ik dan in contact kom aan mijn gezichtsuitdrukking zien dat ik met hen meeleef en dat ik ze serieus neem, maar aanrakingen of heftige emoties komen bij mij vrij weinig voor.

Respondent C: Ik probeer vooral met aandacht bij de ander te blijven, actief te luisteren en een open geest te houden. Mijn 'eigen verhaal' even te parkeren. Dit gaat gepaard met toewenden, mentaal en lichamelijk, wat onder andere oogcontact met zich meebrengt.

Respondent D: Compassie laten zien is lastig denk ik. Compassie is meeleven met de ander: vragen hoe het gaat, de ander zijn verhaal laten doen. Compassie is dan ook interesse in mensen om je heen (al is compassie wel iets anders interesse, je kunt compassie door interesse tonen laten zien). Daarnaast zou ik compassie laten zien door aanrakingen, een zachte blik, huilen, misschien zelfs woede over wat de ander meemaakt. Als iemand huil, sla ik (als ik degene goed ken) een arm om zijn schouder en huil eventueel zelfs mee.

Respondent E: Ondanks dat een stil gebed tot God een grote vorm van compassie is die niet zichtbaar zal zijn voor anderen, denk ik dat het kernpunt van mijn compassioneel gedrag het voor de getroffen ander zichtbaar ondersteunen of bemoedigen is, al is het alleen maar door te luisteren. Ik wil niet mijn compassionele gedrag op de voorgrond plaatsen, ik wil het hoofdzakelijk een functie laten hebben voor de ander.

3. Wat is je motief voor compassie? Of eventueel meerdere motieven?

Respondent A: Mijn motief om compassie te tonen is dat ik het belangrijk vind om mensen te helpen die dit nodig hebben. Alle mensen worden geconfronteerd met verdriet en lijden. Ik vind het zelf ook belangrijk als mensen met mij meeleven als ik verdrietig ben. Door compassie te tonen kun je het verdriet van anderen delen en hen mogelijk een nieuw perspectief bieden om het verdriet een plaats te geven in hun leven.

Respondent B: Het zien van de ellende van de ander: mensen die diepongelukkig zijn of lijden... dat maakt indruk. Vooral om dat de andere kant is: ik heb alles en ben gelukkig. Daarin kan ik dus een rol spelen; ik heb mogelijkheden, zij niet. Dus: ook een motief van inzet om ongelijkheid enigszins minder te maken. En, het is belangrijk om zo te handelen zoals je zou willen dat iedereen zou handelen. De wereld zou een stuk mooier zijn als iedereen vol compassie was.

Respondent C: De ander kunnen begrijpen, doorvoelen. Zo nodig bijstaan. Zelf ervaringen opdoen en leren.

Respondent D: Het motief voor compassie hangt van de situatie af. Motief voor compassie is dat je van iemand houdt, dat diens verhaal je raakt of dat je iemand wilt helpen. Als ik iemand ken, gebeurt compassie vaak uit liefde. Als ik iemand niet ken, handel ik ook wel uit liefde, maar wel anders. Zo raakt het verhaal van de armen, de zwakkeren in de samenleving in de derde wereld me. Ik ken deze mensen niet en ik houd dan ook niet op die manier van ze, maar hun verhaal raakt me. Onrecht doet me daarbij aanzetten tot het tonen van compassie, om in actie te komen tegen onrecht.

Respondent E: Mijn hoofdmotief voor compassie vind ik in de opdrachten die het Woord van God ons/mij daartoe geeft, maar ik wil zeker het belang van universele sociale ethiek en compassie niet uitvlakken, wellicht is compassie één van de pijlers van het menselijke leven.

4. Vloeit compassie voort uit religieuze gronden of opdrachten?

Respondent A: Voor mij persoonlijk niet direct: de religie kan me hierin onbewust beïnvloed of geïnspireerd hebben, maar ik vind het een algemene menselijke opdracht om compassie te tonen.

Respondent B: Ook. In zekere zin kun je natuurlijk nooit helemaal weten of compassie voor mij iets anders was geweest als ik niet geloofde, maar voor mij speelt geloof nu wel erg mee. Ik geloof in een God die zich ontfermt over de zwakkeren. Als ik die liefde van Hem, ook in mij voel, is dat gevoel van mededogen heel sterk en vloeit die compassie eruit voort.

Respondent C: Dat zal voor iedereen verschillen. In mijn geval heb ik niet dat idee.

Respondent D: Niet per se, afhankelijk van de situatie. Compassie voor bekenden om mij heen vloeit grotendeels voort uit liefde (wat dan wel voor een deel gegrond is op religieuze gronden, maar aan de andere kant ook gewoon puur menselijk: je houdt van mensen omdat ze jou begrijpen, je met ze kunt lachen, maar ook je verhaal kwijt kunt etc.). Compassie voor de minderen in de wereld, komt grotendeels voort uit religieuze gronden. Ik geloof dat God een God is die onrecht haat en dat ik daarom tegen onrecht moet vechten, onrecht moet bestrijden.

Respondent E: Zoals hierboven aangegeven, ja. Zowel teksten uit het Oude Testament als het Nieuwe Testament zetten mij aan tot barmhartigheid en naastenliefde, zelfs al zou het alleen maar vanuit die teksten moeten voortkomen.

5. Kun je jouw opdracht omschrijven?

Respondent A: Mijn opdracht is om mensen bij te staan in en betrokken te zijn bij hun verdriet en waar mogelijk en gewenst troost en nabijheid te bieden.

Respondent B: Als christen zie ik mij in de lijn van rechtvaardigheid en redding van Jezus Christus staan. Ik geloof dat hij redding en hoop heeft gebracht. Hij heeft ook laten zien hoe om te gaan met het onrecht en de zwakken in de samenleving: namelijk de mindere van de ander durven te zijn. Dat zie ik ook als mijn opdracht: Mezelf dienstbaar stellen aan anderen, me als mindere op durven stellen ten opzichte van degenen die de minsten in onze wereld zijn. Eigen ego omlaag, die van de ander omhoog. Daarin speelt de liefde van God voor mensen een heel grote rol. Die liefde (in de vorm van afdaling, uit je eigen "comfortzone" durven komen, zoals God heeft gedaan) moet ook leidend zijn in de omgang met andere mensen.

Respondent C: Helpen mensen in hun kracht te krijgen. Plezier maken. Bijdragen aan het verminderen van 'lijden' binnen mijn levenskring.

Respondent D: Ik heb nog niet direct een opdracht, maar ik vind dat ik geïnteresseerd moet zijn (als dat al niet vanzelf gaat- in de meeste gevallen wel) in de mensen om mij heen, dat ik ze help, omarm of wat dan ook als ze compassie nodig hebben (en dat ze ook weten dat ze bij mij terecht kunnen). Voor de zwakkeren, armen in deze samenleving, derde wereld is het zoekende wat ik moet doen, maar in ieder geval geef ik geld en probeer ik mij op andere manieren in te zetten zoals het geven van tijd en energie.

Respondent E: Een tekst als de Bergrede van Jezus Christus bevat vele handvatten tot compassioneel handelen, maar de kern komt mijns inziens het beste naar voren in Jezus' woorden uit Markus 12:28-31 (parallellen in Matthéüs 22:34-40 en Lukas 10:25-37): "*En een van de Schriftgeleerden horende, dat zij te zamen in woorden waren, en wetende, dat Hij hun*

goed geantwoord had, kwam tot Hem, en vroeg Hem: Welk is het eerste gebod van alle? En Jezus antwoordde hem: Het eerste van al de geboden is: Hoor, Israël! de Heere, onze God, is een enig Heere. En gij zult de Heere, uw God, liefhebben uit geheel uw hart, en uit geheel uw ziel, en uit geheel uw verstand, en uit geheel uw kracht. Dit is het eerste gebod. En het tweede aan dit gelijk, is dit: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf. Er is geen ander gebod, groter dan deze."

6. In hoeverre speelt 'goede verdiensten voor het eeuwig leven' voor jou een rol?

Respondent A: Ik stel me agnostisch op in mijn geloof in het eeuwig leven: we kunnen hier als mens weinig over zeggen. Het bereiken van de hemel door goede verdiensten is voor mij geen motief om compassie te tonen. Ik zou het echter wel rechtvaardig vinden als bij het oordeel rekening gehouden wordt met de daden die iemand gedurende zijn leven heeft gedaan. Toch lijkt me een eeuwige verwerping in mijn menselijke oordeel niet rechtvaardig.

Respondent B: Eigenlijk geen. Ik ben vooral bezig met het (on)recht en lijden op de huidige wereld: dat moet anders. Dus niet omdat ik daarvoor een plekje in de hemel zou kunnen bemachtigen, maar omdat het gewoon diep onrechtvaardig is, zoals de aarde nu in elkaar zit. Ik denk dan wel weer dat er ooit een tijd zal komen dat God een einde zal maken aan die onrechtvaardigheid en het lijden. Ik zie dan ook uit naar die nieuwe wereld waarin alle narigheid geen plaats meer heeft en ik probeer nu al enigszins naar die rechtvaardigheid te leven.

Respondent C: Speelt in mijn geval geen enkele rol, omdat dit concept voor mij niet leeft.

Respondent D: Niet echt, ik vind dat ik nu een taak heb om op te komen voor de zwakkeren, daar waar onrecht is en hulp te bieden aan hen die dat nodig hebben. Ik denk ook wel dat het opdracht van God is naar de mens toe, dus in die zin kan hij mij later wel verantwoordelijk houden voor wat ik wel en niet heb gedaan. Ik zie het echter niet als een plaatsje in de hemel verdienen.

Respondent E: Geen, aangezien ik de mening (voor mij: waarheid) toegedaan ben dat de mens volledig niets kan verdienen ten aanzien van het eeuwige leven, omdat door de verdorvenheid alleen God in Zijn genade ons het eeuwige leven kan schenken.

7. Volg je richtlijnen of voorschriften om compassie vorm te geven? Wil je dit toelichten?

Respondent A: Niet bewust. Ik laat me meer inspireren door parabelen, zoals het verhaal van de barmhartige Samaritaan. Wel probeer ik bij het vormgeven van compassie gebruik te maken van de methoden die effectief blijken te zijn in de pastorale psychologie.

Respondent B: In die zin dat ik het goed vind om eens een gift te geven aan degenen die aan de andere kant van de wereld leven en waar ik door de beelden en woorden van media compassie mee heb. De richtlijn voor mezelf is dan dat ik het best eens mag voelen dat ik geld weggeef. Verder is het voor mij een soort richtlijn om vooral fairtrade voedsel en kleding te kopen. In de dagelijkse omgang met mensen: Ik probeer me dienstbaar op te stellen en mijn eigenbelang niet voorop te stellen. Wil niet zeggen dat hett altijd lukt, maar dat is wel mijn streven.

Respondent C: Nee, niet dat ik weet.

Respondent D: Echt richtlijnen of voorschriften volg ik niet. Ik geloof dat God een opdracht geeft om op te komen voor de zwakkeren, armen etc. in de bijbel. Verder ben ik wel geïnteresseerd in ontwikkelingshulp, wat werkt en wat werkt niet bijvoorbeeld. Wellicht geeft dat ook wel eens richting aan wat ik doe etc.

Respondent E: Mijn compassie tracht ik vorm te geven naar Bijbelse maatstaven in algemeen menselijke en wenselijke omgangsvormen.

8. Geef je gevoelens van compassie altijd gehoor?

Respondent A: Niet altijd, bijvoorbeeld niet als ik weinig tijd heb.

Respondent B: Helaas niet altijd. Het kan zomaar eens voorkomen: net geen los geld bij me als ik de straatkrant verkoper zie, te veel haast als ik iemand zie die hulp nodig heeft, alweer vergeten dat ik geld wilde overmaken naar een bepaald project, toch maar voor mijn eigenbelang kiezen... Nu ik dit opschrijf bedenk ik dat deze keren tot nul beperkt zouden moeten worden; voorlopig zal ik geen straatkrant verkoper of zwerver meer voorbij lopen☺

Respondent C: Nee, dat lukt me niet altijd. Omdat dan mijn eigen gevoelens en verhalen in de weg staan...

Respondent D: In principe wel, maar je kunt bijvoorbeeld niet elke ontwikkelingsorganisatie steunen. Dus in die zin geef ik niet altijd aan alle oproepen gehoor. Verder probeer ik wel gehoor te geven aan gevoelens van compassie, als bedoeld wordt dat je ook handelt uit compassie als dat nodig is. Verder vind ik de vraag wat waziger, maar ik denk dat ik 'm wel goed begrepen heb.

Respondent E: Ja, al kan de mate hiervan verschillen naar de aard en oorsprong van het lijden of de beïnvloeding van mijn leven door het lijden of de compassie. Dit betekent echter niet dat ik hierin altijd slaag.

9. *Zijn er grenzen voor jou in de betrokkenheid naar anderen? Zo ja, wat zijn de grenzen? Zo nee, wanneer en waarom niet?*

Respondent A: Er zijn voor mij wel grenzen in de betrokkenheid. Als iemand je betrokkenheid en toenaderingen niet op prijs stelt of je merkt dat je iemand helpt om er iets voor terug te krijgen, ga je een grens over.

Respondent B: Ja, er zijn grenzen. Ik kan gewoonweg niet heel de wereld op me nemen. Tegenwoordig kun je aan ieder medemens denken, ook al ken je diegene niet. Ik kan niet betrokken zijn bij zeven miljard mensen. Ik kan wel bepaalde organisaties, die mijn hart hebben, steunen. Daarmee laat ik andere goede doelen liggen. Verder vind ik het lastig om om te gaan met zwervers die duidelijk verslaafd zijn. Hoe help je hen het beste? (alleen maar) geld geven zou niet heel erg van betrokkenheid getuigen: het is de vraag of je iemand daar echt verder mee helpt. De andere kant is dat ik niet zou weten hoe ik iemand dan wel zou kunnen helpen. Mee naar huis nemen is ook geen optie. Het heeft dus vooral te maken met onvermogen en onmogelijkheid van mij als individu dat de betrokkenheid naar anderen begrensd maakt. Daarbij moet ik ook eerlijk zeggen dat ik me afvraag hoever mijn betrokkenheid gaat als ik daar zelf gevaar bij zou gaan lopen.

Respondent C: Ja, er zijn natuurlijk grenzen. Niet altijd expliciet of bewust. Denk aan tijd: die wil ik ook geven aan geliefden om me heen en aan mezelf.

Respondent D: Grenzen zijn denk ik als je er zelf helemaal aan onder doorgaat of als jij niet de juiste persoon bent om een ander te helpen (eventueel kun je iemand doorverwijzen). Verder zoals ik hierboven al opmerkte, kun je niet het gehele probleem rondom armoede oplossen. Je kunt niet iedere organisatie bijvoorbeeld steunen.

Respondent E: Ja, er zijn grenzen, omdat mijn leven, voor zover het al mijn eigendom is, niet het eigendom van een ander kan worden door een compassionele inbeslagname. Ik wil daarnaast niet zelf negatief beïnvloed worden door het lijden van de ander.

10. *Denk je dat een oproep tot compassie een bijdrage kan leveren aan de wereldvrede?*

Respondent A: Zeker. Als mensen er voor openstaan, kan compassie leiden tot het verdwijnen van onderscheid tussen 'wij' en 'zij' en de ontwikkeling van tolerantie en dialogen. Daarmee kan het mijns inziens een bijdrage leveren aan het proces van het streven naar wereldvrede.

Respondent B: Oproepen kan natuurlijk altijd, maar juist het geraakt worden door andermans leed is volgens mij wezenlijk voor compassie. Bewogenheid, geraaktheid, liefde, betrokkenheid... ik vraag me af in hoeverre je dat echt bereikt door een oproep: je kunt het

mensen niet opleggen. Wel denk ik dat compassie kan bijdragen aan wereldvrede: als iedereen alleen maar vol compassie was, dan hadden we de perfecte wereld bereikt.

Respondent C: Nou, zeer gedeeltelijk; alleen als de oproep in een vruchtbare voedingsbodem terechtkomt. Dan zal er al een latente behoefte aan compassievol leven zijn geweest, doordat geweten wordt wat het 'oplevert'.

Respondent D: Niet per se wereldvrede, wellicht wel tot meer bewustwording bij mensen dat ze verder moeten kijken dan zichzelf.

Respondent E: Zeker, omdat in compassie een in hevigheid verminderde en in aard veranderde ervaring van het lijden een plaats heeft, hetgeen ons waarschijnlijk en hopelijk zal brengen tot handelen dat geen lijden tot gevolg zal hebben. Dit wil overigens niet zeggen dat vrede in deze wereld bewerkstelligd zou kunnen worden door compassie alleen.